

Pors. (ES).

(39) 88 36; (40) 218 73; (41) 554 95; (42) 706 24;
 (43) 9 45f; (44) 48h 33; (45) 54b 111f; (46) 386h 72;
 (47) 561e 32; (48) 625 76-78; (49) 417 1909,656.

Pors, Myrica gale

En indtil 1 meter høj, meget grenet busk med mørkegrønne, i spidsen takkede blade; rakleskæl, blomster og frugter er dækket af harpikskirtler og dufter ligesom hele planten stærkt aromatisk. Alm. i jyske hedeegnes højmoser.

Pors o. 1300ff, fællesgermansk, af ukendt oprindelse; i mange stednavne: Porsmose 1438ff SSjælland, Postmose 1609ff ved Åbenrå, Porsplet o. 1750 på Stenderup mark, Porshøj og Porskær ved Skive, Porsen ØHanherred, Porskær i Galten sogn, m.fl.; *mølbusk* Vendsyssel, *lopperis* SVJylland – anvendt mod skadedyr, se nedenfor.

ANVENDT VED BRYGNING, SOM TE OG TOBAK

I Egtvedpigens grav fra ældre bronzealder og i Juellinge-graven ved Nakskov (ældre romersk

jernalder) blev fundet henholdsvis en birkebarkspand og to bronzebeholdere med indtørrede rester af en gæret frugtvin tilsat pors og sødet med honning; tilsvarende fund er gjort i Salling og NSjælland også fra ældre romersk jernalder (1). Det har rimeligvis drejet sig om en festdrik (her drukket ved begravelsen). Skuespilleren Johannes Poulsen bryggede 1938 efter Egtvedpigens »opskrift«, og det smagte »ganske stortet« (2).

Efter et sagn på Shetlandsøerne og i Irland var de danske vikinger kendt for at brygge et godt porsøl; to fanger nægtede at røbe kunsten, selv under tortur (3), sml. lyng bd. 3. – Der bliver drukket porsøl i 1200-t, også ved kongens hof (4). Krydderplanten nævnes 1152 i kong Valdemar I's rettigheder til Ringsted kloster, 1284 af Flensborg stadsret blandt handelsvarer, hvoraf skal svares afgift som på humle; 1292 tages i Haderslev told af hver kurv pors, som føres til byen. Kong Valdemars Jordebog 1231 fastsætter mængder af pors og byg, der skal stå til hans og følgets beværtning. Bisp Gunner i Viborg (død 1251) omtaler porsøllet som almindelig drukket; 1328 findes på Københavns slot 1 læst (36 tdr.) pors og 8 tdr. porsøl (5).

I Svendborg er fundet et stort antal porspollen i kulturlag fra middelalderen (5b).

Fund af blade og talrige frugter i mange udgravninger af det middelalderlige København tyder på plantens anvendelse til ølbrygning (6). – Iflg. en vestjysk tradition blev porsen forhen dyrket inden for digevoldene på heden, de såkaldte »porshaver« (7), hvilket dog allerede 1823 blev modbevist af C. Olufsen (8); der er tale om oldtidsagre fra o. vor tidsregnings begyndelse, ofte omgivet af svagt markerede digevoldninger opstået ved henkastning af ukrudt i agerskellene gennem mange år. Men det er sandsynligt, at man høstede pors fra indhegnede forekomster i moser, »porshaver« omtales ved klosteret Dueholm på Mors 1473 og 1481, 1811 nævnes stedsnavnet Porshauge og at man på øen bruger pors til at drøje humlen, når den er dyr (9).

1648: »Bønderne ... tager dette lille træ, tørrer det og brygger øl med det, idet de kommer det blandt malurter og humle, som de sætter på øllet, at det kan blive stærkt, men især tager de dertil frugterne, thi da bliver det så meget desto stærkere og de kan også lettere sælge det. Men en skrækkelig ølsyge og hovedværk forårsager det hos dem, som ikke er vant til det« (10). 1686 anvendes pors til øl og undertiden til mjød (Selde sogn, Viborg amt; 11); medio 1700-t blander bønderne mange steder i Jylland pors

og humle for at gøre øllet ikke blot bittert, men også stærkere og mere berusende (12); fra Viborg amt oplyses 1795, at fattige bønder bruger pors i stedet for humle (13).

I 1800-t er porsen mange fattige hedejems humleerstatning ved ølbrygningen (14), det er også kendt på Læsø (15). Porsøllet har en særegen ram smag (16); en gammel jyde, som i midten af århundredet havde smagt øllet, erklærede, at »det var noget forfærdelig stærkt noget, a vil hellere drikke vand« (17).

På Ringkøbingegnen bliver pors endnu o. 1900 brugt til at sætte smag på øl og brændevin (18), så sent som 1938 levede mennesker, der kunne huske porsøllet (19).

Helt fra nutiden stammer opskrifter som: fire porsblade i snaps sammen med klitrose-hyben og perikon giver »OK-snaps«; en flaske brændevin fyldes helt op med porsblade (Kandesteder-

Beruset bonde; tegning af Louis Moe fra hans illustrationer til Ludvig Holbergs digt »Peder Paars«.

ne; 20). 1956 lod Ceres-bryggerierne i Århus til 100-års jubilæet brygge en »Rødtop« på pors, perikon og humle, 1965 lancerede De danske Spritfabrikker i Aalborg en særpræget Porse-snaps (-bjesk) efter en gammel Skagen-recept (21).

Bladene er også blevet brugt til te (22). 1665 prøvede Simon Paulli at bevise, at den kinesiske te var blade af vor hjemlige pors! (23).

Når tobakken var meget dyr, drøjede man den med bl.a. porsblade (24) og tyggede dem i stedet for skråtobak, knopperne blev brændt og brugt som snus (MJylland; 25).

LITTERATUR: (1) 655 2.4 1929,184,186; 495 13, 1968,295; (2) 389 20f; (3) 455 19/8 1953; (4) 106 1953,269; (5) 704 18; 779 5,420; 495 13,296; (5b) 637 aug. 1973; (6) 778b 97ff,136f; (7) 605 410 (1821); (8) 974 phil. og hist. afh. 1,333 jf. 3 2,1931,122ff; 254 1931,34; (9) 389 26f; 800 51,163; (10) 697 43; (11) 258 1943,145; (12) 696 1761,290; 258 1942,82,92 (1763); (13) 77 kap. 7; (14) 328e 117 jf. 389 41; (15) 644 101; (16) 353 39; (17) 488f 3,1891,58; (18) 634 12057; (19) 915 17,1938,83f; (20) 747 125,138; (21) 959 17/8 1965 jf. 950 142 og 106 26,1969,237-40; (22) 398 1806,879 og 1821,998; (23) 124 1,32; (24) 739 1,670f; 509 2,1799,148f; (25) 634 14685; 328e 117.

MOD SKADEDYR

I nogle egne (Danmark?) lægger jægere pors under deres garn, for at rotter ikke skal gnave dem itu (1648; 1).

Pors samlet i september bliver lagt i huset mod rotter (1762; 2), også mus afskyer buskens lugt (3) og den lægges derfor i eller under kornet (Jylland, 4). – Et afkog af bladene dræber utøj på mennesket (5); i Jylland lægger man friske eller tørre porskviste i sengens halm, under lag-net eller i tæppet mod lopper (6). De grønne ris bliver i Sydslesvig kaldt *flöhenbusche*; man hugger dem itu og strør dem under kørerne eller ved stalddøren mod fluer (o. 1900; 7). De anbringes i hønsereder for lus (1868; 8), nogle ophængte kviste værner mod lopper (Vendsyssel; 9). De bliver lagt mellem klæder mod møl (10) eller blot som duftgiver (Ringkøbingegenen; 11).

LITTERATUR: (1) 697 43f; (2) 146 6,50; (3) 739 1,670f; 398 1806,879; (4) 488f 3,94, 488g 3,27; 634 10481 (Vorgod), 15141 (Himmerl. o. 1880); (5) 398 1837,307; (6) 488g 3,27; 634 12248,12356,12891, 13933 m.fl.; 854 20,1958,80 (Ribe a.); 328e 117; (7) 634 16683/34,38, 13473/10; (8) 83 323; (9) 634 12008; (10) 739 1,670f; (11) 634 12056,12057.

FARVNING M.M.

Uld og linned kan farves gult med porsens raker og frugter (Jylland, Bornholm; 1), tørrede årsskud samlet omkring St. Hans dag giver stærke gule til brunlige farver (2). Pors bliver også brugt til at farve grønt, med løgskaller lysegrønt (Thy o. 1915; 3), uldgarn til strømper lyseblåt (Vendsyssel o. 1890; 4).

Af kogt pors får man en olieagtig substans anvendelig til lys (5); i 1700-t bliver den pulveriserede plante blandet i vellugtende salver (6). – 1788 anbefales at lægge sammenbundtede porsris i flyvesand som værn mod sandflugt (7). – Grenene skal i Sønderjylland være benyttet til ovenkoste (8).

LITTERATUR: (1) 146 6,1762,50; 728c 4,1768,262 (Djursl.); 739 1,670f; 576 4,1799,399; 398 1806,879; 57c 2,1810,106; 499b 93; 378 8,1916,154; 634 12056;

En gammel bornholmerkone, Lars Nielska, tager sig en pris. Foto: Dansk Folkemindesamling.

449 1939,16; (2) 525b 15,30,44; (3) 228e 2,509; 634 12037; (4) 634 12054; (5) 739 1,670f; 398 1806,879; (6) 739 1,670f; (7) 969 47; (8) 634 15446.

LÆGEMIDLER

Harpestræng o. 1300: knuste blade læger bylder og blandet med olie sår; saften dryppet i øre ud-tørre dets væsker; til badning for blodsot og diarré; grøn knust pors og eddike lagt på hovedet stiller næseblod; styrker maven, læger blæren, virker urindrivende; knuste blade lagt på smertende lemmer blødgør dem; hårvæksten fremmes af porsolie gnedet på hovedet og issen læges for små sår; sveder patienten meget under længere sygeleje, gnides han med porsolie (1).

Christiern Pedersen 1533: porsknopper nævnes i middel for sidesting (27a), kogt i vin eller øl til drik for mavelidelser med blodspytning (34a), knuste blade og knopper som plaster mod hævelser i blæren (61a), lamme lemmer og led gnides med porsolie (73a), asken af bladene vædet med urin strøs på sår som blodstillende middel (79a), bladene kogt i vin til omslag på sår (80a), knuste blade vædet med øl eller vin læger bid af giftige orme (85a).

Lud af buskens trækul blandet med vin eller vand drikkes for blæresten (NJylland o. 1720; 2), bladene kogt i øl læger friske sår (2); bonden, som særlig er udsat for kvæstelser, bør om sommeren indsamle dette sår-lægemiddel (3). På Veterinærskolen blev anstillet forsøg med udtræk til indsprøjtning i ondartede sår; blade og bark kan læge menneskers sår (4). Afkog af friskplukket pors skal være udmærket mod hævelser (Jylland; 5); bladene koges i smør til salve på skab og fnat (6). – Bladene føres på nogle apoteker.

Blade og bark er blevet brugt for køers fordøjelsesbesvær (4) og blodpis (7); planten indgives heste mod snive og indvoldsorm (7). – Efter indbindingen 1. november skal fårene drikke et udtræk af pors, evt. blandet med laurbær og vejrbredfrø, så dør de ikke om vinteren (før 1700; 8).

LITTERATUR: (1) 343 90,163f,266; (2) 488o 190, 196; (3) 509 2,1799,148; (4) 739 1,670; (5) 328e 117; (6) 696 1761,291; (7) 83 174,51,74; 258 1943,145 (Selde 1686); (8) 178 1935,38.

MAJNING, OVERTRO

Majdag eller St. Hans aften var det i Vendsyssel (o. 1875) ret almindeligt at anbringe friske porsris i tagskægget over alle porte, døre, vinduer, luger etc. for at hindre hekse i at få adgang til

bygningerne (1). I 1600-t fik St. Kathrines kirke i Hjørring hvert år leveret birkegrenene til udsmykningen pinseaften og pors til St. Hans aften (2). Også på Bornholm var det sine steder skik at *maje* stuerne St. Hans aften med pors, syræner o.a. (3).

En heks kunne sidde ude på heden og malke folks køer gennem en porsstilk (4).

LITTERATUR: (1) 794 7,1878–79,1; 161 1906/45c: 1174; 488j 6,253; (2) 958 1918,208; (3) 449 1939,15; (4) 488 6,1883,291.

Lærken sang og luften drev med dræ og duft af pors. – Den mand, hvis barndom randt i porsens duft, han trives ikke vel i anden ramme, han får kun rigtigt vejret i den luft, der sitrer over hedens stille damme *Jeppe Aakjær*.

LITTERATUR: 1002c 31, 1002h 95.

Elm, *Ulmus*

Store træer med grov skorpebark og tætte, mørkegrønne kroner; de skæve blade er hos storbladet eller skov-elm, *Ulmus glabra*, meget ru, hos småbladet eller park-elm, *Ulmus carpinifolia*, glatte på oversiden. Frugterne (runde nødder) omgives af en alsidig vinge.

Elm eller *ælm* o. 1200ff, fællesgermansk med uvis oprindelse, måske beslægtet med jysk lime = kost, oldnord. limr = tynd kvist; i mange stednavne: Almind 1231ff Vejle amt, Ellund 1231ff ved Løgumkloster, Eltang 1231ff (Ælm tungæ) Vejle amt, Almstok o. 1300ff Vejle amt, Elmelunde o. 1370f Møn, Almtoft 1481ff Viborg amt, rimeligvis i Almind 1451ff; i mange familienavne: Elm, Elmgård, Elmkvist osv. *Ypern*, *ipern*, *niffe* o.lign. o. 1740ff, vist beslægtet med ordstammen i væve med henblik på den seje bark (1); *pengetræ* 1829 (2); frugten: *manna* o. 1880ff. – Færøerne: *álm*, *álmaviður* (3).

I egeblandingsskoven o. 5.500–2.500 f.Kr. spillede elmen en stor rolle for den samtidige Ertebølle- og Maglemose-kultur; i Amosen VSjælland er fundet en smukt udskåret bue af elmetræ, og man har sandsynligvis dengang høstet træets kviste og blade til husdyrfoder, hver ko måtte da have 400–500 bundter årlig (4), sml. nedenfor.

Storbladet elm er vildtvoksende i vore skove og kom i 1780'erne på mode som allétræer (5), som sådan plantet i mange herregårdshaver. Nu er el-